

# At synge Guds pris på rette vis

Den ukendte indledning til Brunsmands Aandelig Siunge-Lyst, 1676

Af Vibeke A. Pedersen

Hvis der i dag overhovedet er nogen, der husker Johan Brunsmann, vil de nok forbinde ham med *Et Forfærdeligt Huus-Kaars*, også kaldet *Kiøge Huuskors* fra 1674. Heri beretter han ud fra samtidige kilder, bl. a. forhørsprotokoller, om meget omfattende djævlebesættelser og de efterfølgende forhør og henrettelser, der fandt sted i Køge i begyndelsen 1600-tallet. Den udkom i adskillige oplag, sidst i 1870!,<sup>1</sup> og blev i samtiden oversat til både tysk og latin.

Men Brunsmann har også begået andre sager, hvoraf det meste dog kun findes i originaltryk, om overhovedet. Fælles for mange af Brunsmanns udgivelser er, at de på en eller anden måde skal tjene til at styrke den rette tro. Det gælder således også for hans lille salmebog fra 1676 *Aandelig Siunge-Lyst*. En typisk kommentar til denne bog, der rummer en del prøver på Brunsmanns poetiske evner er, at den »ikke røber særlige Anlæg for Poesien, men vidner om Forfatterens alvorlige religiøse Følelse«. <sup>2</sup> Hvad der imidlertid kan undre, er, at de fleste tilsyneladende har overset indledningen til bogen. <sup>3</sup> Den er dog ellers ikke uinteressant, idet den rummer en forkortet version af de diskussioner, som samtidens metrikere og grammatikere førte i de større og mindre teoretiske værker, der i dag kan læses i de to udgivelsesserier *Danske Metrikere*<sup>4</sup> og *Danske Grammatikere*.<sup>5</sup> Bogen blev i øvrigt genoptrykt med stor udvidelse i vissemængden i 1687 under titlen *Den siungende Himmel-Lyst*, men heller ikke den har haft forskernes store interesse.

Denne lille opsats, der rummer fortalen til læserne i sin helhed med de nødvendige kommentarer, kan derfor ses som et supplement til de nævnte værker. Men først lidt om Brunsmann selv.

## En stridbar nordmand

Johan Brunsmænd (1637-1707)<sup>6</sup> er født i Trondhjem som søn af præsten Johan Brunsmænd og Margrethe Mogensdatter. Da Trondhjem ved Roskildefreden 1658 bliver afstået til Sverige, må han studere sin teologi i Uppsala<sup>7</sup> og kommer først til København i 1661, hvor han bliver indskrevet ved Universitetet, og hvor han tager baccalaureusgraden 1663 (svarende til en moderne BA!). Magistergraden får han i 1669 – i øvrigt på samme 'hold' som salmedigteren Thomas Kingo, der har skrevet ærevers til *Aandelig Siunge-Lyst* og hvis *Aandelige Siunge-Koor* Brunsmænd også citerer fra.

Allerede i 1668 bliver Brunsmænd rektor ved Herlufsholm, men skolen går ikke alt for godt i den periode, hvor der kun var plads til ti disciple og to hørere foruden skolemester. Til gengæld får Brunsmænd tid til andre ting: oversættelser og udgivelsen af det føromtalt *Kiøge Huuskors* og en omfattende korrespondance med teologer i Danmark og det øvrige Europa, der fortsætter, efter at han har forladt Herlufsholm i 1677. Han pådrager sig i 1680 Niels Steensens vrede ved at sende hans hus et eksemplar af sin oversættelse: *Francisci Spiræ Fortvifflelsis Historie, udaff troværdige Mænds Skrifter sammendragen*, 1673, der handler om en til lutherdommen omvendt italiensk jurist, som giver efter for pres fra inkquisitionen og bagefter dør af græmmelse. Niels Steensen, der som bekendt selv havde konverteret til katolicismen, optager bogen som en personlig fornærmelse.

Efter et par år uden embede bliver Brunsmænd i 1679 præst ved Vartov hospital og Børnehuset og Pesthuset.

Først i en alder af 49 år gifter han sig i 1687 med den velhavende enke Magdalene Klauman, der ved sin død i 1700 sætter ham i de største økonomiske vanskeligheder, fordi han bliver nødt til at skifte med hendes børn af første ægteskab. I Wads<sup>8</sup> normalisering skriver Brunsmænd selv herom til Joh. Møller i Flensborg:

denne hendes Død og Bortgang har, omendskjønt den for hende ikke alene er uskadelig, men endog salig og lykkelig, ikke blot paaført mig tilbageblevne og forlattede Olding, der nu er ude over det store klimakteriske Aar, umaadelig Sorg, som Du let vil indse, men ogsaa afstedkommet stor Forstyrrelse. Thi da hun ved sin Død ogsaa efterlod sig andre Børn, end dem, hun havde med mig, var det efter vore Love nødvendigt ved Skiftet, at hendes Efterladenskaber og mine Ejendele indtil den mindste Trevl bleve solgte ved

offentlig Auktion. Og saaledes har jeg mistet hele mit ellers saa kjære Bibliothek med faa Undtagelser, som jeg fandt det nødvendigt selv at tilbagekjøbe ved Auktionen; men største Delen gik over i andres Besiddelse og blev ligesom spredt for alle Vinde. Og denne prægtige Bogsamling, der havde kostet mig omtrent tusinde Rigsdaler, den indbragte ved Auktionen ikkun 700; endnu har al den Uro ingen Ende, hvad jeg dog haaber, den endelig engang maa faa af Medlidenhed med mig.

Trods disse beklagelser efterlader Brunsmann sig et bibliotek på 3328 bind,<sup>9</sup> mest af teologisk art, og 139 håndskrifter. Alt bliver solgt på auktion efter hans død 1707.<sup>10</sup>

Ud over fortalen til *Aandelig Siunge-Lyst* har Brunsmann skrevet og udgivet et par latinske grammatiske afhandlinger i 1680,<sup>11</sup> tilegnede henholdsvis Holger Vind til Harrested og Michel Henriksen Tistorf. Disse afhandlinger er – som fortalen til *Aandelig Siunge-Lyst* – heller ikke trykt i nyere tid.

Ellers er han mest kendt for sine mange polemiske værker, ud over polemikkerne i forbindelse med *Kiøge Huuskors* eller Niels Steensen er der fx striden med den tyske præst Johannes Lyser om polygamiets berettigelse.

Blandt hans venner tæller man Peder Syv. Han havde Brunsmann formået til at skrive et anbefalelsesdigt i et kalenderværk fra 1688,<sup>12</sup> som Brunsmann havde udarbejdet efter andres værker, men som interesserede ham så meget, at han så sent som i 1700 i et brev til Ole Rømer, der i sin tid havde anbefalet kalenderen, kan meddele, at han stadig sysler med at forbedre den, så fx beregningen af påsken kan blive mere nøjagtig.

Endelig er Brunsmann medarbejder/redaktør på Peder Hansen Resens topografi *Atlas Danicus*. Dette værk forblev utrykt i samtiden. Det meste af originalmaterialet går til ved branden i 1728, men store dele af værket er udgivet i 1920-30'erne, i 1960'erne og i 1980'erne efter afskrifter fra 1600- og 1700-tallet.

## Værket – for læg og for lærd

*Aandelig Siunge-Lyst* er tilgængelig i i alt fald to eksemplarer, dels Det Kongelige Biblioteks, dels det tidligere Universitetsbiblioteks. Efter katalogsignaturene, henholdsvis Hjelmst. 1382,4<sup>o</sup> og O 3537,8<sup>o</sup> er værket i

oktav eller endog kvart, men med et mål på 7,4 x 13,5 cm<sup>2</sup> for O 3537,8<sup>o</sup>s vedkommende og 7,4 x 12,9 cm<sup>2</sup> for Hjelmst. 1382,4<sup>o</sup>s vedkommende er det en af de mindste oktaver, jeg har set. Så vidt jeg er orienteret, kendes kun disse to eksemplarer i dag. Især Universitetsbibliotekets eksemplar er imidlertid i så dårlig stand, at jeg ikke har povet en læg- og vandmærkeundersøgelse, der kunne afsløre, hvor mange sider der i bogen bliver ud af ét ark. Mere interessant er det imidlertid også, at kun Universitetsbibliotekets eksemplar rummer den fortale, der følger senere i denne artikel. Der er derfor ikke noget at sige til, at denne fortale ikke er offentliggjort i nyere tid; forskerne har formentlig fået fat i Hjelmst. 1382,4<sup>o</sup>, når de har bestilt *Siunge-Lysten*. Hvis intet andet er anført, gælder beskrivelsen i det følgende derfor kun O 3537,8<sup>o</sup>.

Den er indbundet i bøgerfinér, der som bind på forsiden har haft et nu næsten nedslidt mønstret og koloreret papiromslag med rødt som hovedfarven. Dette papiromslag stammer måske fra slutningen af 1700-tallet eller begyndelsen af 1800-tallet. Bageste omslag er også af papir, men hvidt og overskrevet på latin med en oprindelig tydelig, men nu noget udvisket håndskrift (fra 1700- eller 1800-tallet?). Et rygtitelmærke i sen 1800-talstil med initialerne U.H., der kun dækker over de øverste 3 cm, stammer fra Universitetsbiblioteket. Den første halve til trekvarte centimeter mangler tydeligvis, idet mærket er karakteriseret ved en indramning, hvis venstre side er bortslidt. Formentlig har der stået et 'B', så vi har den gængse forkortelse B.U.H. (Bibliotheca Universitatis Hafniensis), som vi genfinder som stempel på bagsiden af titelbladet.

Bogen er trykt med en noget gnidret sats, hvor det virker, som om de enkelte typer nok kunne have været rensset inden trykningen, især i de græsk bogstaverede noter er trykket udflydende, hvilket gør det vanskeligt at læse accenterne. Når jeg har været i tvivl om læsningen af disse accenter, har jeg derfor rettet mig efter de autoriserede udgavers accentlæsning.<sup>13</sup> I det hele taget er det benyttede eksemplar i ret dårlig forfatning.

Indholdet i denne udgave falder i de tre dele, der er typiske for samtidens værker af denne art: En fortale til den høje patron, der i dette tilfælde er herren til Herlufsholm, Korfitz Trolle,<sup>14</sup> en fortale til læseren, som her trykkes i sin helhed, og selve skriftets indhold, der udgøres af 35 åndelige sange med tilhørende noder. Hverken fortalen til Korfitz Trolle eller til læseren findes i Hjelmst. 1382,4<sup>o</sup>, der i øvrigt virker, som om der er skåret nogle blade (men ikke mere end tyve sider!) ud på dette sted.

Jens Birkerod har givet samtykke til trykningen allerede i 1675, hvilket står trykt på titelbladets bagside (approbatio).

Tilegnelsen til Korfitz Trolle er på to sider, fortalen er på 24 sider (pagineret 5-28), mens selv sangafdelingen står på 192 selvstændigt paginerede sider. Foran disse står Kingos *FRyd dig Guds kirke* og et ærevers – også af Kingo – i sonetform til selve bogens titel, hvori førstelinien lyder *O Søde Siunge-Lyst*.<sup>15</sup> (Hjelmst. 1382,4<sup>o</sup> har desuden et hyldestdigt til Brunsmænd af Wilh. Bredal, anbragt mellem approbatio og Kingodigte-*ne*).<sup>16</sup> Den selvstændige paginering af de enkelte afsnit betyder, at bogen uden vanskeligheder har kunnet trykkes i udgaver både med og uden fortale. Mit bedste bud på forskellen er, at kun de færreste læsere – måske bortset fra patronen – kunne interessere sig for Brunsmænds mere teoretiske overvejelser, hvorfor bogen blev trykt både med og uden. Desværre lader det sig ikke gøre at finde ud af, hvor store oplagene var.

Først herefter kommer selve afdelingen med Brunsmænds egne sange »aff min ringe Person sammensatte«, med tilhørende melodi og bas. I denne afdeling begynder pagineringen som nævnt forfra, hvilket også har gjort det ukompliceret at lade dette tryk fra 1676 udkomme med og uden fortale, uden at det betød noget for pagineringen.

Ved mange af melodierne er der angivet tyske eller danske viser og salmer, på hvis melodi den efterfølgende vise (også) kan synges. De fleste tyske visemelodier er oprindeligt anvendt til digte af Rist (se slutnote 77).

Hertil kommer to registre, et systematisk på 35 numre og et alfabetisk på 34 numre, samt lidt over 1/2 side errata. Et enkelt opslag, side 94-95, hvor visen (nr. 16) har førstelinien *UDaff det dybe Svelg*, er trykt med væsentligt mindre typer end resten af bogens ca. 9 læg. Siderne i fortalen til læserne er forsynet med topteksten »Til Læseren«, mens visesafdelingen på ventresiderne har topteksten »Aandelig« og på højresiderne »Siunge-Lyst«. Brunsmænd anvender – helt i overensstemmelse med tidens mode – kustoder.

Hvad indholdet i digtene i *Aandelig Siunge-Lyst* angår, vil jeg lade Oskar Andersens indledning i hans udgave af Kingos *Aandelige Siunge-Koor*<sup>17</sup> tale:

Brunsmænd led af de alvorligste Anfægtelser, som det ikke blot fremgaar af et Trøstebrev til ham fra Regenspræsten Jens Justesen, men af hans religiøse Digte. De giver Udtryk for en afgjort pessimistisk Verdensbetragtning og et Trosliv, præget af Bodsfromhed og en Sjælesplittelse, der svinger mellem Helvedsangst og inderlig Kærlighed til den lidende Frelser (s. lxxxvi, note 1).

Kun én af salmerne, nemlig *FRyd dig du Christi Brud* (nr. 18), er genoptrykt i vore dages salmebøger, formentlig fordi de øvriges noget pessimistiske bodskristendom ligger fjernt fra vort århundredes kristensyn.

## Brunsmands horisont

Nøjagtige bibliografiske titler og øvrige oplysninger til de i det følgende omtalte værker findes som noter i umiddelbar tilknytning til værkernes omtale i Brunsmands egen tekst.<sup>18</sup>

*Dødedansen*, som Brunsmænd flere gange omtaler, er oprindeligt et middelalderligt teaterstykke, hvor en række personer, kejser, konge, biskop, ridder, borgmester, student og håndværker, bonde, nonne, jomfru, amme, i alt op til 30 forskellige, repræsenterende forskellige køn og stænder, passerer revu. Ingen af dem er parate til at dø, da de – uforberedte – bliver hentet af døden. Under reformationen ændrede stykket karakter, således at den gode (protestantiske!) sognepræst er den eneste, der er rede til at møde sin Skaber. Eftersom det væsentligste med *Aandelig Siunge-Lyst* for Brunsmænd – med hans egne ord – er guds ære og næstens nytte, er det ikke overraskende, at han netop omtaler et værk som dette.

Af bibeloversættelser kan han henvise til flere, dels ældre oversættelser ved Hans Tausen og Christiern Pedersen, dels den nye, kaldet Christian IV's (dvs. byggende på H.P. Resens oversættelse fra 1607). Kampskrifter fra reformationstiden er en tysksproget oversættelse af Luthers Wittenberg-skrift om at holde messe: *FORMULA MISSAE ET COMMUNIONIS pro Ecclesia Vuittembergensi*, Christiern Pedersens *Vor Frue Tider* og Peder Laurentsens *Reformatsordinering om messen*.

Selv i henvisning til melodiudgaver er Brunsmænd åndelig, idet det her er Mogens Pedersens *Prato Spirituale*, der fremhæves. Men Brunsmænd er – forståeligt nok – ikke tilfreds med den tids metrik.

Også mere verdslige værker indgår dog i Brunsmænds omtale, således begge de trykte folkeviseudgaver, der eksisterede på hans tid, nemlig Vedels *Hundredvisebog* og den anonyme *Tragica*.

Fortidsinteressen er i øvrigt afspejlet med to krønikeværker, dels Vedels *Saxoversættelse*, dels Peder Claussøn Friis' *Snorre Sturlesøns norske kongekrønike*, mens Brunsmænds samtid er repræsenteret ved Kingos *Aandelige Siunge-Koor* og Bordings og Johann Rists skrifter, de sidste uden nærmere bestemmelse.

Heller ikke klassikerne mangler: Cicero, Horats, Qvintilian, Homer (»Vreden, gudinde besyng ... «), alle naturligvis citeret på originalsproget. Men af hensyn til læserne har Brunsmænd faktisk parafraseret en del af citaterne i sin danske tekst, således at hans brug af klassikerne – ud over at demonstrere hans dannelse – er autoritativ, henvisende. I øvrigt generer det ham ikke at springe hele og halve sætninger over i citaterne, så måske citerer han indimellem efter hukommelsen.

Det kan næppe undre, at Horats og Qvintilian også hører til det litterære fællesgods, som allerede Opitz trak på i *Buch von der deutschen Poeterey* fra 1624, den bog, som de fleste efterfølgende danske grammatikere og prosodikere mere eller mindre bevidst forholder sig til. Der er imidlertid ingen af Brunsmænds klassikercitater, der er hentet fra Opitz.<sup>19</sup> I sin omtale af forskellen på bunden og ubunden stil henviser Brunsmænd da også generelt til både danske og tyske viser, ikke til en bestemt teoretiker eller en bestemt skole (fortalens 1. afsnit). Tyske teoretikere som Opitz var ellers ikke ukendte i Danmark, fx gør Søren Terkelsen et ihærdigt arbejde for at overføre tysk digtemåde til dansk.

Hele dette litterære opbud formår ikke at skygge for, at det vigtigste for Brunsmænd trods alt er, at det »ikke vaar aff veyen at haffve i beredskab atskillige middeler til at opvekke i den Lyst og appetit til Guds Ord/ som den eniste hielp og middel mod den evige Død«.

## Melodier

Melodistoffet er et kapitel for sig, som jeg i øvrigt ikke har forstand til at bevæge mig ind på.<sup>20</sup> Men Brunsmænd nævner selv med stolthed, at den 17. melodi<sup>21</sup> med førstelinien *OM end Sorgen Hiertet vil* er ny komposition af organisten ved Helliggejst kirke, Martinus Radich, eller Martin Radeck, som han kaldes i dag. Martin Radeck (1640-1684) var søn af organisten Johann Rudolph Radeck, der dels var organist ved Helliggejst Kirke, dels knyttet til Christians IV's musikerstab. Da det store Trinitatisorgel blev taget i brug i 1660, var det Martin, der skulle betjene det, og samtidig fik han det dårligt lønnede organistembede ved Trinitatis, mens han først overtog organistembedet ved Helliggejst i 1670. Martin Radeck<sup>22</sup> har et ikke videre kendt, men dog udgivet og indspillet øuvre, der musikhistorisk placerer ham på linie med hans samtidige, men langt mere kendte Dietrich Buxtehude. Der er endog sandsynlighed for, at de har

truffet hinanden i forbindelse med renoveringen af Mariakirkens orgel i Helsingør, hvortil Buxtehude på det tidspunkt var knyttet.

Hvad de øvrige melodier angår, »da ere de største parten tagne udaff den velbekante Johannis Ristii Skriffter: Ikke som de der strax forekom/ men effter lang søgning/ effter de beste«, som Brunsmænd selv udtrykker det. Derudover har Martin Radeck hjulpet med at finde passende melodier frem.

Denne teknik – kontrafaktur – har Brunsmænd formentlig overtaget direkte fra Kingo, der med sit *Aandelige Siunge-Koors Første Part* også havde benyttet verdslige melodier og i sin titel lagt sig op ad Søren Terkelsens populære *Astree Siunge-Choer*.<sup>23</sup>

## Brunsmænds placering i den metriske og grammatiske debat

Op gennem hele midten og slutningen af 1600-tallet skrives der mange danske prosodier og grammatikker, der uanset deres holdning i øvrigt er enige om én ting: det danske sprog et godt nok – også til at udtrykke højere materier. Det latinske sprog er ikke det eneste kurante udtryksmiddel. Men i det danske sprog kniber det med flere ting: ortografien, den korrekte grammatik og især et ordentligt forhold til metriske principper. Som det vil fremgå af oversigten, *Figur 1*, er det imidlertid karakteristisk, at mange forfattere vælger latinske titler til deres værker, selv om de faktisk skriver på dansk. Enkelte vælger endda også at skrive deres værker på latin. Allerede her ligger en modsætning mellem intention og praksis.

Dét gør der ikke hos Brunsmænd i dette værk. Han skriver dansk, hans sange eller salmer er på dansk, en stor del af hans referenceramme er dansk. Men naturligvis må han demonstrere kendskab til klassikerne.

Som det fremgår af denne oversigt har det været begrænset, hvor mange af disse værker Brunsmænd har haft mulighed for at kende ved læsning, for kun en del af dem var trykt på hans tid. Man ved, at Syv og Brunsmænd var venner, men ikke, om de har udvekslet prosodiske og andre erfaringer.

En opremsning af alle de emner, Brunsmænd kommer ind på i sin for-tale, lyder (kronologisk): om metrik med stavelsestælling, om urimelige ordsammensætninger, om digtekunstens rette brug, om metrik (igen), om sammenhæng mellem lyd og ortografi (og øjerim contra ørerim), om æl-



Danske teoretikere om kunsten at skrive på folkesproget/modersmålet					
Forfatter	værktitel	år	trykår	sprog	hovedemner
Jens Bielke	Methodus in hoc carminis genere servata	1606	1953	latin	Søger at indføre stavelsestælling som metrisk princip (uden trykhensyn)
Peder Jensen Roskilde	Prosodia danicæ lingvæ	1627 (1648)	1953	latin – men danske eks.	Metrik efter accent-princippet; trykforhold i danske ord
Hans Mikkelsen Ravn	Brevia et Facilia Præcepta Componendi	1644	1644	latin + dansk	Metrik: versformer, skanderinger
Søren Poulsen Gotlænder Judichær	Synopsis Prosodiæ Danicæ	1650	1650	dansk -- men latinske eks.	Rimkunst, reem og tydelig Danske, Troper
Lavrids Kock	Introductio ad lingvam Danicam	c. 1660	1909	latin – men danske eks.	Bogstaver/lyd, accentforhold, omfattende grammatik
Peder Syv	Nogle betenkninger om det cimbriske Sprog	1663	1663	dansk	Sprogfamilier, fonetik/ortografi, opfordring til ortografisk norm, purisme, metrik, dansk-tyske paralleller på ordniveau
Erik Pontoppidan	Grammatica Danica	1668	1668	latin – men danske eks.	Meget omfattende grammatik. Etymologi, ortografi
Rasmus Bartholin	De studio lingvæ danicæ	1657 (1674)	1674	latin	Det danske sprog, især i forhold til græske og latinske forbilleder

Figur 1. Oversigt over tidlige danske prosodier og grammatikker ('eks.' er en forkortelse for 'eksempler').

dre ord og deres betydning, om ligheder mellem visse danske og tyske ord, om grammatik (faktisk kun lang imperativ), om flere ældre ord, om brugen af dialekter, om melodier, om bogen som tidkort.

Ser man sig om efter de teoretiske værker, som Brunsmann trods alt kan have kendt, falder ligheden med Syvs *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog* fra 1663 på nogle punkter i øjnene, idet der er tale om visse sammenfald i emnerne. Men Brunsmann er i sine eksempler ganske selvstændig i forhold til vennen Syv. 2/3 af de ældre ord, som Brunsmann kommer med ordforklaringer til, findes ikke hos Syv, hverken i Syvs kapitel med forsøg på længere etymologiske udredninger (kap. XLIX), i kapitlet om ældre danske ord (kap. LXI) eller i den alfabetiske ordliste, han har i kap. LXV. Det samme gælder for de fleste af de ord, hvor Brunsmann finder ligheder mellem tyske og danske ord, et emne, Syv behandler i sine kapitler LIX og LX.

Det sproglige kildemateriale, som Brunsmann henviser til, er også meget begrænset i forhold til Syvs – og ikke overraskende mindre verdsligt end Syvs. Fx medtager Brunsmann hverken lovbøger, nyere krønikeværker eller Laurembergs (oversatte) skæmte digte.

I den ortografiske diskussion bevæger Brunsmann sig ind på et af grammatikernes store emner: overvejelserne over stavemåder. Til ens lyd burde svare ens bogstavering. Når han indimellem rimer ord på hinanden, der ikke staves med samme bogstavkombination, går han således ind for ørerim og ikke for øjerim. De fleste af Brunsmanns mange eksempler drejer sig om, hvorfor en spirantsvækkelse, der åbenbart må eksistere i Brunsmanns eget talesprog, giver sig forskelligt ortografisk udtryk (skabt eller skawt [stavet skafft]), eller hvorvidt åbningen y til ø skal bogstaveres med y eller ø. Brunsmann efterlyser konsekvens. Af hans eksempler kan vi fx også se, at d'et i ordet 'jord' allerede er stumt på hans tid.

Hvad angår brug af dialekter, er han mere moderat end mange af sine samtids, der oftest slår til lyd for, at sjællandsk, og helst som det tales i København uden iblanding af tysk og lignende, er det retteste. Judichær skriver således i *Prosodia Danica* fra 1671:

Det 2. Cap: OM REEN DANSKIS EGENTSKABER. *Regula Specialis*, Eller En særdelis Regel/ eller Læregriff.

DER skal i alle gode Danske Vers/ eller Riim/ brugis dend Danske Stiil/ som her i Siælland iblant de Lærde brugelig er/ oc vore Danske Bøger med tryckis.

Han mener endvidere, at dialekter passer bedst til komiske eller sprogligt realistiske indslag, fx i dramaer:

Med mindre saadant i *Comædier* skede/ at saadanne slags gemeene Folck/ selfftalendis blefve indførde/ for Lyst skyld/ deris egne Ord at bruge i deris Maal.<sup>24</sup>

Syv plæderer for, at det bedste sprog altid vil findes i specielle byer, gerne hovedstæder, eller områder:

Dernest skal mand vide/ at i alde lande er det samme sprog/ nu højt og siirligt/ nu lavt og gemeent. Hint bruges i de fornemste stæder og trykkerierne; dette i gemeen snak og blant almuen. Saaledis var til Athenen den reeniste Grædsk; til Rom den siirligste Latiin. Saa tales der i Mejsen den skønneste Tydsk; i Toskanien den ypperste Vælsk; i Kastilien den fornemste Spansk; til Orleans og Pariis dend herligste Fransk; i Sælland den beste Danske.<sup>25</sup>

Noget senere kan Gerner yderligere indskrænke. I *Epitome Philologiae Danicæ* fra 1690 i kapitlet »*De Dialectis* eller Sprockarter« skriver han:

JEG giver det vel mact at alle *Dialecter* i vort Sprok er Danske/ men icke altid ret oc zirlig Danske; Oc derfor skal de lære af dem/ som endten er fødde i Hovedstaden/ af ret Danske Forældre/ eller oc er oplærde i Hovedstaden oc ved *Academiet* (..) Dend Sællandske *Dialect* vil vi oc vocte os for/ eftersom dend er forbred talende oc undertjden stønnende.<sup>26</sup>

Når blot brugen af dialektord er beskeden, er det i orden for Brunsmænd. Her fremdrager han Hesiod og Homer frem som eksempel, idet Homer både har brugt ionisk og attisk dialekt. I modsætning til fx Syv, der var sjællænder, må Brunsmænd som opvokset i Norge og studerende fra Uppsala også have haft et dansk, der ikke just var københavnsk, om end hans skriftsprog med en anakronisme kan kaldes 'normaldansk'. Men sjællænder var jo heller ikke gotlænderen Judichær, der ellers også plæderer for sjællandsk som udgangspunkt for korrekt dansk.

Den betoning af det nationale, som især Syv går så kraftigt ind for, og som er en vigtig bestanddel af 1600-tallets nye poesi, men hvis metriske forbilleder i øvrigt lægger sig efter (ny)klassiske mønstre, finder vi ikke

noget spor af i Brunsmands fortale. Vi møder heller ikke den begejstring for fx kæmpeviserne og *Tragica*, som Syv udviser – selv om Brunsmænd gerne citerer fra disse værker som led i en gennemgang af ældre og måske uforståelige ord.

Det er ikke mange stilistiske overvejelser, vi finder, men set i lyset af den øvrige barokdigtningens epitetglæde, svulstighed, ordophobninger og skrappelløse sammenblanding af kristendom og hedensk mytologi, er en udtalelse som denne bemærkelsesværdig:

Naar mand kun tager det i agt derhos/ at mand udi saadan højvigtig materi/ ikke anstiller nogen Børneleeg/ ikke drager Sauls Harnisk paa David/ ikke for Rimet eller Versets skyld/ fremfører noget som ikke er sagen heel nær/ ikke heller bruger nogen Hedensk opblæ-selse og urimelig stortalenhed/ som mindre eegner og anstaar Guds Ord/ endsom en Skiøge-dragt sømmer en Kysk Iomfru.

Metrisk er Brunsmænd mere uklar – eller måske blot usædvanlig gammeldags. Hvor langt de fleste nordeuropæiske metrikere efter Opitz med ham ikke blot tæller stavelser, men også arbejder efter accentprincippet, taler Brunsmænd i forbindelse med melodierne blot om antallet af stavelser i forhold til melodierne, således at hvert »Sangevers«, som han kalder det, skal have lige mange stavelser. En sådan holdning til versopbygning skal vi helt tilbage til Jens Bielke for at finde. Den har han udtrykt teoretisk i *Methodus in hoc carminis genere servata* fra fortalen til *RELATION Om Grønland* fra 1606 og i praksis på dansk i samme værk. Imidlertid er der intet, der taler for, at Brunsmænd har kendt Bielke, hvis teori først blev trykt 1953.

Brunsmænd er ganske vist også klar over, at der er forskel på lange og korte stavelser, men ser her helt tilbage til græske og latinske poeters anvendelse af stavelslængden i versopbygningen. Det princip havde han nemlig fået indterpet fra sine første undervisningsår i såvel latin som græsk. Opitz' accentprincip kommer han overhovedet ikke ind på.

Det lader således ikke til, at Brunsmænd har kendt hverken Opitz direkte eller Peder Jensen Roskildes *Prosodia danicæ lingvæ*, som formentlig er blevet til o. 1627, men som nu til dags først kendes i en afskrift fra 1648.<sup>27</sup> Roskilde arbejder netop efter accentprincippet og tager hensyn til trykforholdene i danske ord.

Dog kan Brunsmænd fremhæve sine samtidige, Kingo og Bording, netop for deres håndtering af ordenes kvantitet:

begge de ypperligste blant de sidste Skialdre/ som mere har udarbejdet kunsten/ end de forige/ ieg mener Bording og Kingo/ eller i det ringeste med en aff dennem: Baade udi Ordenes rette tid og *qvantitet*, saavel som og i Riimslutningerne og andet mere/ som gir sig selff tilkiende.

I praksis er Brunsmann også nogenlunde bevidst om, at en regelmæssig vekslen mellem lange og korte (eller stakkede, som det ellers hedder på den tid) stavelser gør versmålet mere sangbart. Hans udsagn »i dennem alle staffvelsers tid eller rette langhed og korthed nøye tagen i agt« sætter netop efter klassisk model stavelsernes længde i forhold til tid, ikke i forhold til betoning, således som Opitz og hans efterfølgere.

Hans grammatiske overvejelser drejer sig kun om, at den danske grammatik, han kender, ikke har medtaget imperativer på -c. Mere interessant er det nok, at han også anvender den danske betegnelse »bydeord«. For ellers er det først med Syvs *Den Danske Sprog-Kunst eller Grammatica*, København 1685, at der bliver gjort en samlet indsats for at finde gode danske erstatninger for de latinske grammatiske betegnelser. Nogle af Syvs betegnelser bruges faktisk stadig, fx 'navn-ord' (der hos Syv dog både står for substantiver og adjektiver), mens fx en betegnelse som 'føj-ord' ikke er indgået i det danske sprog for 'konjunktion'.

## Afslutning

Selv om man hverken kan betegne Brunsmanns tanker som originale eller videre elaborerede i forhold til hans samtidige stærkere teoretikere, så vidner hans fortale til læseren trods alt om, at han har gjort sig nogle tanker af såvel metrisk art som over anvendelsen af modersmålet, i metrisk henseende dog temmelig gammeldags i forhold til samtidens almindelige opfattelse. En undersøgelse af forholdet mellem teori og praksis i Brunsmanns digtning må vente til en senere lejlighed.

Brunsmanns ærinde er jo heller ikke teoriens, men praksis. Og ét står meget klart for ham: formålet med udgivelsen: »den rette Aarsag er: At jeg kunde skyde noget i laget med dennem/ som henføre Dikt-kunsten til sin rette brug/ nemlig til Guds ære og deris næstis nytte:«. Hermed er han i fuld overensstemmelse med sin samtid, der mere eller mindre bevidst opfattede alle andre fag som hjælpediscipliner til teologien.<sup>28</sup> Det er også

typisk, at det er i en indledning til en salmebog, vi finder alle disse tanker udtrykt. For på dansk grund er det sådan, at »alle de tidligste Forsøg paa en theoretisk Reform i Poesien [knytter] sig til Forbedring af Psalmebogen, lige fra *Arrebo* og *Peder Jensen Roskilde* 1627 til *Søren Povelsen Gullønder*, hvem Biskop Brochmand 1641 overdrog at rette de gamle Psalmer«. <sup>29</sup>

Og den polemik, som Brunsmænd ellers er kendt for, og som mange af hans breve og øvrige værker afspejler, er *Siunge-Lysten* behageligt fri for.

-oOo-

ll angiver sideskift med nyt sidetal i kantet parentes umiddelbart efter; kursiv latinske bogstaver eller opløste nasalstreger; halvfed angiver halvfed, fremhævet skrift hos Brunsmænd. Den dobbelte bindestreg: '=' er gengivet med den moderne '-'. Det gamle tegn for komma '/' er bibeholdt.

Brunsmænds egne fodnoter er markeret med \* og fodnoter, mens mine tekstnoter findes som slutnoter. Umiddelbart efter fodnoterne vil der være en slutnotehenviisning til den slutnote, hvori man kan søge oplysninger til Brunsmænds fodnote. Slutnoterne har logisk nok det højeste nummer.

-oOo-

Tilegnelses Skriff. Den Højædle og velbaarne Herre/ H. Korfitz Trolle  
Til Sandholt/ Ridder Hans Kongl. Maytz. Geheime Raad/ *Assessori* i  
*Collegio Status* og den Høyeste Ret/ Skoleherre Offver Herluffsholm/  
ll [3] Min høye Patron og Befordre/ til min skyldige Ærbødigheds ud-  
vißning/ tilskriffvis dette ringe Verk/  
Paa det Ydmygeligste

Joh. Br.ll [4]

Aandelig Siunge-Lyst Eller En deel Aandelige Sange/ Og VISER Til en  
sand og Gudelig Andactis Opvekkelse og Formeerelse/  
Digtede og sammensatte Aff Johan Brunsmænd.  
Kiøbenhaffn/ Prentet af Christian Wering  
Universit. Bogtr 1676 ll [5]

## Til den gunstige oc fromme Læsere

DEt er vitterligt/ at der udi voris gemene Sprog/ i særdelighed i det Tyske oc Danske/ ere tu slags Aandelige Vjser eller Sange. Det ene er næsten som en gemeen oc ubunden Tale/ med nogen føie Riim beblandet/ og saadanne ere de fleste som kort effter *Reformatzen* ere gjorde.

Det andet slag bestaar baade aff bekvemme Riim/ saavel som ogsaa aff fuldkommen Vers/ og er i dennem alle staffvelsers tid eller rette langhed og korthed nøye tagen i agt/ aldels som i de Græske og Latinske Vers: Saasom og de gamle Kirkelærere/ fornemligen Ambrosius og Prudentius/ deris Kirkesange haffve digtet/ undertagende/ at de ingen Riim der til brugte. De haffvell [6] og et vis tal Staffvelser i hvert sangevers/ og ere derudi langt fuldkommeligere end det andet slag/ som haffver nu flere nu ferre.

Aff den første art/ har der saa vel i Tysk som Dansk/ i lang tjd/ været god forraad: Men der imod faa aff det sidste. Og det aff den Aarsage/ at saadan Digtekunst/ har i disse Nordiske sprog/ aff første ikke været i nogen synderlig brug. Hvor til Docter Luther siunis at hensee/ der hand en sted \*<sup>1</sup> <sup>30</sup> siger: Vi hafve endnu ikke Tyske Poëter/ eller/ de ere oß ikke bekante. Hvorfore mand den Digten kun gemeenlig har ført sig til nytte/ som var mest gengse/ og hafde tilforn været i brug hos de gamle Cimbriske/ eller Gothiske Skialdre udi Hedenskabet/ som endnu er at see aff Kiempe Vjserne<sup>31</sup> og andre dislige gamle Verk.|| [7]

Men efftersom den anden Digte-art er omsider og i disse Landis Sprog vedtagen/ skikker sig og ikke ilde derudi/ men fast bedre end som udi Latiin og Græsk; og mand ikke kand negte/ at jo saadan Kunst og Viden-skab er en Guds gafve/ hvilken mand ikke bør at foragte/ saa og Pavlus siger \*<sup>2</sup> <sup>32</sup> **Vi kunde intet imod Sandhed/ men for Sandhed:** Derfor haffve mange Fornufftige og forstandige Mænd/ dømt at det ikke skadde/ at mand i voris Sange-digten og billig noget mere lagde sig efter denne Digte-art/ saa og ynsket/ at der vaar noget større forraad aff Vjser og

1. *In scripto cui titulus:* Ein Christliche weise/ Messe zu halten/ Tom. 7. Witteberg. Fol. 397.

2. 2. Cor. 13.

Sange aff det slag: baade for de haffve en behageligere Klang og Lyd end som de andre: fordi saa at ordene i dem saa udføris/ som de lyde i alle folkis tale; disligeste for de ere langt lettere at siunge; efftersom de i alle vendinger eller Sangevers haffve lige mange Staffvelscr/ og derfor ogsaa den samme Tone og Melodi/ i ll [8] den sted mand offte udi de andre har en Melodie behoff til det enc Sangevers/ og en anden til et andet: som en hver der har nogen forfarenhed i saadant vel veed/ og er ydermere at see aff Mogens Pedersens *Prato spirituali*,<sup>33</sup> som hand for Halffhundrede Aar siden lod udgaa i Trycken/ og Høilofflig Ihukommelse Printz Christian/ Hans Majestets voris Naadigste Arffveherris og Kongis Faderbroder dedicerede og tilskreff.

Omsider ogsaa/ fordi somme haffve lyst til det første slag/ somme til det andet/ og det derfor ikke utienligt var/ at der var en god deel aff begge. Helst for denne Verden nu ligesom ligger paa sottesengen/ og derfor ikke vaar aff veyen at haffve i beredskab atskillige middeler til at opvekke i den Lyst og appetit til Guds Ord/ som den eniste hielp og middel mod den evige Død. Fornemligen effterdi og Paulus byder/ at vi skulle **lade Guds Ord bo rigelige** iblant os ll [9] i all **Viisdom**/ og s.v. Saasom og Augustinus holder det gafnligt at være at der skriffvis atskillige slags Bøger/ om den selfsamme Religions grund/ at om end Skriffve-maaden er atskillig/ Grunden og Fundamentet dog er det samme.

Saa at det derfor blifver der ved/ at saadant baade er gaffnligt og loffligt. Naar mand kun tager det i agt derhos/ at mand udi saadan højvigtig materi/ ikke anstiller nogen Børneleeg/ ikke drager Sauls Harnisk paa David<sup>34</sup>/ ikke for Rimet eller Versets skyld/ fremfører noget som ikke er sagen heel nær/ ikke heller bruger nogen Hedensk opblæselse og urimelig stortalenhed/ som mindre egner og anstaar Guds Ord/ endsom en Skiøgedragt sømmer en Kysk Iomfru. Korteligen/ at mand aff all effne/ alting saa laffver og anretter/ som det HERrens Ord Mayestet og enfoldighed alderbest anstaar.

Efterdi da saadant er befunden gafn ll [10] ligt/ haffve mange i det Tyske Sprog sig effterhaanden der paa beflittet/ som i deris Bøger og skriffter noksom er at fornemme. I voris Danske er og berømmeligen aff atskillige der paa arbejdet/ dog kun lit deraff kommen til trykken/ saa at det me-



ste og beste deraff skal endnu være utrykt: Som vi ville formode/ naar det kommer for dagen/ skal det voris Menighed som en kiøn og herlig Bygning zire og pryde. Imidler tid ville vi acte det/ som der af allerede er kommen for Liuset/ som nogle Vinduer i dette verck: Til hvilke mand kand legge disse faa Sange/ aff min ringe Person sammensatte/ som en lille Rude at sette i samme Vinduer.

Aarsagen hvorføre jeg lader dem udgaa/ er ikke nogen synderlig ære-begierlighed. Thi om jeg end vaar saa saare frem for andre figende effter ære/ naffn og roes/ kunde jeg saa snart hitte noget andet op/ at søge saadant udi/ som Poëteri: Hvoraaff kun saa maadelig priis i ll [11] disse tider er at hente/ en deel for det er saa ganske gemeent/ at end ok Børn deri paa sine maader ere ferdige/ i det ringeste udi slet og ringe Materie/ og den de best forstaa: Thi til den victigere og højre/ udkræffvis/ der vel noget mere end aff dennem kand ventis; En deel/ for det saa skiendelige mißbrugis/ helst aff dennem/ der aldrig skiøtte hvad de skrifve/ naar det kun bringer dem profit ind: aldelis som hint fordømte Menniske der sagde: Hvad vil i giffve mig at **jeg skal forraade Eder hannem**?<sup>35</sup> ikke skamme sig for en lumpen og skiden baade skyld/ som dog ey lengre kand vare end deris stakkede Liff/ at melde og tale det/ de aldrig mene det allerringeste aff/ eller og anderledis er tvert imod Guds Ord og all ret og sandhed: Ikke anderledis end som all sandheds/ Gudfryctigheds/ og Retferdigheds affsagde fiender: Og saasom de aabenbare sagde sig fra Gud/ med hine forrykte i Jobs ll [12] Bog: Vig fra os vi ville ikke vide dine Veye.<sup>36</sup>

Men den rette Aarsag er: At jeg kunde skyde noget i laget med dennem/ som henføre Ditekunsten til sin rette brug/ nemlig til Guds ære og deris næstis nytte: Saa og at jeg kunde opvekke og opmuntre andre til at bruge Pennen diß flitteligere til saadant/ og at meddele os jo mere og mere det høre og bedre er.

Hvad Verse-arten der i anlanger/ da er all fljd der paa anvendt/ at mand kunde effterfølge de beste Poeter: Ikke alleniste i Latine og Græske/ men endoksa i disse gemene Sprog: Særdelis/ i det som voris Dansk Digten i sær tilhører/ er altid arbeidet/ at mand enten kunde offverens stemme/ med begge de ypperligste blant de sidste Skialdre/ som mere har udarbeidet kunsten/ end de forige/ ieg mener Bording og Kingo/ eller i det rin-

geste med en aff dennem: Baade udi Ordenes rette tid og *qvan* || [13] *titet*, saavel som og i Riimslutningerne og andet mere/ som gir sig selff tilkiende. Er derfor intet læregreb ført til brug/ uden det Digtekunsten tillader.

It Exempel der paa er nok. Nogle ganske faa steder er der og giort Riim udaff de Ord/ i hvilke Riimstafvelsen/ har vel i begge ens lyd/ men dog paa atskillig maade skriffvis. Saasom **Kraft** og **Tabt** to gange: Efftersom mand og i samme mening siger **Tafft**: Saa som i M. Anders Veiles drabelige Saxo Grammaticus<sup>37</sup> p. 46. hand haffde jo vundet saa meget som taffi. Disligeste en eniste gang **Skabt** og **Kraft**: Thi mand ikke alleniste endnu mange steder/ men ogsaa i forige tider har sagt/ **Skabt** og **Skafft** i en mening. Saasom i vor **Frøe** tider<sup>38</sup>/ (en Bog Trykt for Reformatzten udi Kong Hansis tid p. 62. om Maria) du opfødde den med din Spencer/ og Brist/ som dig Skaffte: Ligesaa to steder **Trøst** og || [14] **Lyst**/ i steden for **Løst**/ som endnu mange Provintzer under Danmarckis Krone bruger. Findis og i gamle Bøger/ fordum at være brugt. Vor **Frøe** tider<sup>39</sup> p. 58. Verdens Rjgdom/ **Løst** eller **Vælde**. p. 235. Skal fange evig glæde og **Løst**. De fem Mose Bøger trykt til Magdeborg/ Aar 1535.<sup>40</sup> *Exodi* 20.<sup>41</sup> Du skalt ikke haffve **Løst** til din nægestes huus. Ligesaa allevegne: saa velsom ogsaa i Malmøes Reformatz<sup>42</sup>/ som udi Øffrighedens navn er udgaaen og Prented i Malmøe Aar 1530. hvor det allesteder saa skrifvis. Iligemaade **Spor** og **Iord**; efftersom mand og siger **Ior**; og nogle saa andre dislige.

Hvilket altsammen ikke er nogen ny og usedvanlig paafund/ men hos alle Poëter i de gemene Sprog/ som vitterligt er/ i brug. Saasom og i den velbekante Poëtis Siunge-koor<sup>43</sup>/ **Mørke** trende gange rimes med **Styrcke**: Item **Lyst** med **Brøst** og **Trøst**/ || [15] **Vogne-Spor** med **Iord**: **Saar** med **Haard**: **fortient** med **kiendt**: **Hiord** med **Gaard**/ og dislige mere.

Tale-arten anlangende/ da kand ingen billig støde sig der paa/ at der undertiden nogle Ord forekomme/ som nok ere god reen Danske/ alligevel en hver det ikke veed. Saa som **forlangen**/ det er/ for lenge siden. Findis i de gamle Tragiske vjser<sup>44</sup> i den XII: de tre ere **forlangen** Døde: De to leffve igien. Og i den XXVI. I dragis til minde hvad forlangen er spaaet.

**Fig** for inderlig begiærighed/ som findis allevegne i Peder Klausøns Undals Krønnikke.<sup>45</sup> **Vide**/ for det *adverbium late*. I den XV aff de Tragiske Vjser. De høge de galedede saa vide. Vor Froe tider<sup>46</sup> p. 198. som ere begraaffne saa vide/ som Christenheden er.

**Bade** for **baade**/ som er en eneste sted sat for Riimslutningens skyld. ll [16] Døde-Dantz<sup>47</sup>/ trykt i Kiøbenhaffn Aar 1634. Saa kan den Død ey eder skade men meget mere gaffn og bade: Item/ dem blifver Døden til stor bade: Item/ det kunde meget gafne oc bade. Hundrede Vjser<sup>48</sup>/ i den anden partis Sextende. Det skulde giffve dem stor bade. Ligesaa i den XXVI. XLII. LI. LII. LIV.

Paastand for strax. Hundrede Vjser<sup>49</sup>/ i den anden partis XLI. I giffve mig Orloff **paa stand**. Tragiske Vjser<sup>50</sup> i den XXII. Hand spurde sin Moder paa stand. **Trøst** for modig eller frjmodig. Tragiske Vjser i den V. Falqvor hand vaar endda saa trøst. I den VI. Du være dig trøst oc haff god Nat. I den XV. og ville de hafve mig Svoger trøst. I den XVI. Hand vaar en mand saa trøst.

**Hand** for haand/ som ere to gange brugt for Rimets skyld. Og at det er ll [17] ret god gammel Danske/ er klart nok deraff: for det findis i det Ny Testamente/ Trykt til Antorp eller Antwerpen 1529.<sup>51</sup> saa og i de Magdeborgiske Mosebøger<sup>52</sup>/ i Malmøes Reformatz<sup>53</sup>/ og i Vor Froe tider:<sup>54</sup> og det saa offte/ at mand i den sted næppe kand læse: hond eller haand/ uden ganske faa steder. **Offverhaanden** for offverhaand. De Magdeborgiske Mose-bøger Exodi 17. All den stund Mose holt sin Hand op/ da beholt Israel offver-handen; men naar hand lod handen neder/ da fik Amalek offver-handen.

**Fær** for færd saasom **ufær**. Og i Dødedantz:<sup>55</sup> alle de Urter i Apotecken er/ hielper mig ikke i denne **fær**. **Wiff** for Hustru/ som en eneste sted mit i verset/ for en sær aarsage skyld/ er indført/ og findis offte i gamle Skrifter og sange/ end ogsaa hvor Rimet det ikke behøffver: Saasom i den IX. aff de Tragiske:<sup>56</sup> Prøfve sig aldrig den **Wiff**/ som æren ll [18] haffver kiær. I hundrede Vjser<sup>57</sup>/ i den første af den 2 part: Herre Gud naade mig elendige Wiff: Det stemmer ofver eens med det Tyske Weib/ ligesom schreib skriff/ treib driff/ reib riiff/ Og leib liiff: naar mand siger baade

Liff og Siæl/ det er Legem og Siæl. Brøden for brut eller Bruden. Iblant de Danske Ord-sprog<sup>58</sup> for halffhundrede Aar siden trykte: Brødne Gryder er allevegne: Om hvilket mand og siger: Der er brøden Potter i alle Land.

Omsider atskilligt andet og ringere at forbigaa/ høre og dertil *Imperativi* eller byde-ord endede paa E/ saa som styrke for styrk/ beskierme for beskierm hvilket i den Danske *Grammatica*<sup>59</sup> er forgiet. I Kong *CHRISTIAN* den IV. Bibel<sup>60</sup>/ som har den reniste Dansk aff alle Bibelens Versioner/ eller udtolkelser paa vort Sprog. Psal. 119. v. 117. Styrke mig/ at jeg bliffver karsk. Psal. 140. v.9. Styrke ikke hans skalkhed. || [19] Psal. 12. Beskierme os fra denne slekt. Prov. 3. v. 9<sup>61</sup> ære HERren aff dit gods. Cap. 4. v. 5. anamme Wiisdom/ anamme Forstand. v. 10 hør min Søn og anamme min Tale. Ligesaa bevare/ Psal. 25 v. 20 frykte Prov. 3. v. 7. Straffe Ps. 5. v. 11. Psal 38. v. 1 Reffse/ der samme sted. Tukte/ helbrede/ redde Psal. 6. Loffve Ps. 103 v. 7. Ophøye Psal 7. v. 7. forfremme v. 10. vederqvege Psal 119 v. 149. 154 156. Haabe Psal. 130. v. 7. Psal 131. v. 3. Ps 37. v. 3 & 5. Forstyrre/ forderffve Psal 143. v. 12. forfærde Psal. 144. v. 6. Rense Psal. 26. v. 2. Velsigne Psal 28. v. 9. vaage Psal. 35. v. 23. Nære Psal. 37. v. 3. skynde Ps. 40. v. 14. Ps. 70 v. 6. stikke Psal 54 v. 1. Skue Psal. 80 v. 15. og dislige flere paa utallige steder. Er derfor klart nok/ at saadant er god Danske:

Og om mand vilde sige/ at saadanne slags Ord ere alt for gamle/ saa at mand nu sielden mere bruger dem i talen: saa bør mand at vide/ at gamle Ord hafve og || [20] sted i Vers/ saa som en (a)<sup>3</sup> 62 siger. *Prisca sunt Poëtarum licentia liberiora quam nostræ*: Og at de dem ikke vanhælde og vanskabe/ men heller zire og pryde: naar de ellers sparligen og paa sine steder brugis. Saa som det: Ieg bidde den kranke stund/ det er den onde. Hand blæste i forgyldene Ly/ det er/ Horn. Var du byrdig som du est bold/ det er deilig. De snakked saa mangt et gammelt Ord/ det er lystigt. Samt i de Latinske Poëter. *Dives eqvum dives pietai vestis & auri*,<sup>63</sup> *Olli cæruleus supra caput astitit imber*.<sup>64</sup> *Hoc pinguem & placitam paci nutritor olivam*.<sup>65</sup> *Semper honos nomenq; tuum laudesq;*<sup>66</sup> *manebunr*. I steden for *pictæ, illi, nutrito, honor*. Iligemaade: *Sin maculæ incipient*

3 Cicero 3. de oratore.

*rutilo immiscerier igne.*<sup>67</sup> *Lenibant curas & corda oblita laborum.*<sup>68</sup> *Mollibit aversos farre pio & saliente mica.*<sup>69</sup> Og dislige flere/ hvilke paa sit sted at klinge vel/ i det ringeste de maa bekiende/ som har i no || [21] gen maade Dikter-øren/ og ere ikke slet aldels fremede fra Poeternis Læbning.

Derfore seer mand og/ at de gamle Talekyndige/ saa offte melde/ at saadanne slags Ord bepryde Talen (b).<sup>4</sup> <sup>70</sup> Og det ingen sted mere end i Vers/ saa at en (c)<sup>5</sup> <sup>71</sup> regner det for en Dyd udi en Digterc/ at hand saadanne Ord atter bringer for Dagen/ og fører sig dem til nytte.

Saa ere og mange aff disse slags ord ja snart de fleste/ endnu i fuldkommen brug i adskillige aff Danmarkis Kronis Lande: || [22]

Hvilket enc/ om intet andet var at forsvare dem med/ gjør dem paa saadanne steder/ noksom gild og gieff. Efftersom mand i Dikten og vel maa laane noget aff vor rette Hovedsprogs *Dialecter* eller Mundarter/ naar det ikkun skier med beskiedenis.

Derfore merker *Plutarchus* om *Homero* <sup>\*6</sup> <sup>72</sup> at alligevel hand mest følger || [23] den Attiske *Dialect* som sit rette adelsprog/ saa lader hand sig dog ikke slet binde der til/ men spatzerer og videre ud/ og blander sit Dikt aff alle slags Græske *Dialecter* eller mundarter: saa at deraff er klart og aabenbare/ at hand har reist det hele Grækenland igiennem.

4. *Qvintilianus lib. I. Cap. IX. Vetera majestas qvædam commendat. Cap. X. Verba á vetustate repetita afferunt orationi majestatem aliquam. Tullius 3. de oratore. Qvibus locò positis grandior atq; antiqvior oratio sæpe videri solet. Ibidem. Neq. tamen utendum erit verbis, qvibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi qvando ornandi causa parçè.*

5. *Horatius lib. II. epist. II, Obscul [22] rata diu populo bonus eruet, atq. Profert in lucem speciosa vocabula rerum, Qvæ priscis memorata Catonibus atq; Cethegis, Nunc situs informis premit & deserta vetustas.*

6. De poesí Homérica. Λέξει δε ποικίλη κεχημένος, τοὺς ἀπὸ πάσης διαλέκτου τῶν ἐλλένων χαρακτήρας ἐγκατέμιξεν. ἐξ ὧν δήλόν ἐστι, πᾶσαν μὲν ἑλλάδα ἐπελήθων καὶ πάνεθνος. Paulo post. Μάλιστα δὲ τῇ Ἀττίδι διαλέκτῳ κέχρηται. Et rursus: Ὅπως μὲν ὄν τας πάντων ἐλλένων φωνας ἀθροίζων ποι || [23] κίλον ἀπογραζῆται τον λόγον, καὶ χρήται ποτὲ μὲν ταῖς ζέναςι ---- ποτὲ δὲ ταῖς ἀρχαίαις ---- ποτὲ δὲ καὶ κοινᾶις καὶ συνήθησιν.

Det samme siger *Hermogenes* \*<sup>7</sup> <sup>73</sup> ikke alleniste om *Homero*, men ogsaa om *Hesiodo*, og mange andre Poeter: Undertagende at hand legger dette der til/ at den *Dialect* de mest bruger er Ioniske. Hvilket ikke strider imod det forige/ efftersom *Jones* og *Attici* skille ||[24] ikke saa ganske meget ad/ og de *Attiker* ere og i fordem tid kaldet *Jones*, som *Eustathius* i sin udleggelse offver de første *Homeri* Ord Μηνιν ἄειθε (a)<sup>78</sup> <sup>74</sup> vidner.

At og mange aff de gamle Romerske Poeter har udi deris Digteverk atskilligt aff deris Naboers/ helst de Oscers<sup>75</sup> og Attellaners<sup>76</sup> sprog og mundart ført sig til nytte og brug/ kand ikke lettelligen neces. Og dette maa saa være sagt om Talen.

Hvad Melodierne omsider er anlangendes/ da ere de største parten tagne udaff den velbekante *Johannis Ristii*<sup>77</sup> Skrifter: Ikke som de der strax forekom/ men efter lang søgning/ efter de beste. De som ikke der vaare at bekomme/ || [25] ere aff andre dislige Bøger: Nogle og ved atskillige musik-forfarne ganske aff ny sammensatte: Nemlig til de sange/ hvor paa ingen anden aff det slags Melodier vaare at finde. De samme ere og siden offverseed aff den Velforfarne og Kunstrige *Musico*, *Martino Radich*,<sup>78</sup> Organist til Hellig Geistes i Kiøbenhaffn/ som og selfver har gjort aff ny den syttende.

Mand haffde gierne seet/ at Ordene aff hvert første Sangevers/ kunde hafve bleffven Trykt/ strax lige under Noderne: Men for sine Aarsagers skyld/ har mand mot lade det betemme. Giøris og ikke saa synderlig behoff: efftersom det lettelig gir sig selff tilkiende hvor meget af Noderne svarer til hver Verse-Line. Og endis det/ som manere er/ enten ved dette tegn ∩ offven offuer Nodestien/ saa som i den tredie: Eller og saa ved lange streger/ som giennemskiære den hele Node-stie/ saa som udi de fleste/ hvad heller slaget er ude eller || [26] ikke: Undertiden og ved *suspiria*, eller halffve slags Tegn.

7. De formis lib. 2. cap. 4. ἐπεὶ καὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος κ' [en forkortelse for καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι τῶν ποιητῶν ἐχρήσαντο μὲν' καὶ ἄλλαις τισὶ λέξεσιν ἐτέρων διαλέκτων. Τὸ πλεῖστον μὲν' Ἰάζουσι.

8. Ἀῆλον (inquit) ὅτι ἐν πολλοῖς ἐπικοινωνούσιν αἱ δύο ἄνται διάλεκτοι διὰ τὸ καὶ ἀποίκους τῶν Ἀθηναίων εἶναι τοὺς Ἴωνας, Ἴωνων καλουμένων ποτὲ καὶ αὐτῶν ἀπὸ ἀρχοντος Ἴωνος.

Aarsagen/ hvorfore de ere tillagde/ er ikke denne/ at mand derfor skulde aflegge de gamle Melodier: aff hvilke de fleste ere saa kunstige/ beqvemme/ og vel laffvede/ at fast intet kand være bedre. Men det er altsammen kun for deris skyld giort/ som elske velklingende Toner/ og at de effter dennem motte jo saa gjerne i deris Moders maal siunge sunde og Salige Ord/ som udi fremmede og Udlendiske. Saa og at mand undertiden kunde hafve en lovlig forlystelse og tidsfordriff deraff/ og være dißrigere derudi.

Er saa baade udi det og andet/ med all flid der paa arbeidet/ at alting motte bliffve paa det skikkeligste/ samt fauter<sup>79</sup> og forseelser/ saa vit mueligt vaar/ undgaais. Hvilke dog alligevel intet Dødelig og syndig Menniske kand sige sig frj for/ efftersom Kraffterne ere ikke altid lige dyktige og bekvemme/ men nu ll [27] fyrigere/ nu svagere. Ligesom Lufften er ikke stedse ved it pas/ men nu klar/ nu dunkel/ og aff Skyerne bemørked. I hvilken mening og En om sit Skrift siger/ <sup>\*9</sup> <sup>80</sup> at der udi vaar baade Ont og got og middelmaadigt/ det er/ somt vel/ somt ilde/ somt middelmaadig skrefven/ og at ingen saadan slags Verk anderledis færdiges og fuldkommes.

Hvis nu og her er noget saadant kunde befindis/ da er det en sag/ som med tiden naar mand der om bliffver advaret/ kand staa til at rette/ endre/ og bedre.

Imidler tid formodis/ at den Gunstige Læsere ikke dißmindre udtolker alting i en god mening/ og Ihukommer Christi Regel i Matthæi Sivende.<sup>81</sup> **Alt det som I ville at Menniskene skulle gjøre eder/ det gjører I og dem.** Hvilket og dißmere skal bevege og op ll [28] muntre *Auctorem* til at arbeide der paa/ at og den anden part aff disse slags Sange maa og med tiden komme for Liuset. Vil saa her med slutte/ og den fromme Læsere Guds Naade og trygge Beskiermelse til Ljff oc Siæl troligen haffve befallet. Aff Herluffsholm den 4. *Februarij Anno 1675.*

**Johan Brunsmann**

---

9. *Sunt bona sunt quædam mediocria sunt mala plura, Quæ legis hîc, aliter non sit Avite liber.*

## Noter

1. Værket er i dette århundrede genudgivet med indledning og noter af Anders Bæksted 1953. I øvrigt har det været planlagt meget større. I auktionskatalogen efter Brunsmands død i 1707 er der under håndskrifter i 4<sup>o</sup> som nr. 18 anført: *Kiøge Huus-Kaarses Forsværelse fire gange viljøftigere end det tryckte.*
2. Povl Engelstoft (red.): *Dansk biografisk Leksikon*, København 1933-1944, IV, s. 222 (Bjørn Kornerup).
3. Carl S. Petersen har ikke engang bogen med i sin *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, I, København 1929, hvor det især er *Kiøge Huuskors*, der har interesseret ham ved Brunsmænd. Vi skal helt tilbage til Julius Paludan: *Fremmed Indflydelse paa Den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede. I. Renaissancebevægelsen i Danmarks Litteratur* fra 1887, førend vi kan finde Brunsmands metriske overvejelser omtalt. Paludan kender imidlertid kun 2.-udgaven fra 1687, *Den Sjungende Himmel-Lyst*.
4. Arthur Arnholtz, Erik Dal og Aage Kabell (udg.): *Danske Metrikere*, I-III, 1953-60. En erstatning for de manglende kommentarer til Peder Jensen Roskilde kan man finde i Aage Kabell: *Hvem skrev Peder Jensen Roskildes Prosodia Danica?* i: *Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen på 65-årsdagen den 24. november 1975*, København 1975.
5. Henrik Bertelsen (udg.): *Danske Grammatikere*, I-VI, 1915-29, fotografisk genoptrykt 1979.
6. Dette afsnit bygger i hovedsagen på følgende: Povl Engelstoft: *Dansk biografisk Leksikon*, København 1933-1944; Gustav Ludvig Wad: *Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm fra Skolens Stiftelse 1565 til 1878*, København 1878, s. 171-94; Ellen Jørgensen i: *Personalthistorisk Tidsskrift*, 7. Rk. V, 1921, s. 34-35; Gunnar Knudsen i: *Fortid og Nutid* XI, 1935-36, s. 149-52.
7. Wad (se slutnote 6), s. 172 oplyser, at turen fra Trondhjem til Uppsala blev foretaget til vands og over Lübeck og Hamborg, og at Brunsmænd var tvunget til at opholde sig i Uppsala under hele krigen.
8. Se slutnote 6, citatet her er fra s. 187. I øvrigt kender Wad ligesom Paludan (se slutnote 3) kun 2.-udgaven fra 1687, *Den Siungende Himmel-Lyst*, der rummer hele 110 viser og salmer. Allerede i 1676 skriver Brunsmænd, at han håber på at kunne udgive en ny og forbedret udgave senere: »Hvilket og dißmere skal bevege og opmuntre *Auctorem* til at arbeide der paa/ at og den anden part aff disse slags Sange maa og med tiden komme for Liuset«.
9. Dette tal er oplyst af Wad, se slutnote 6. Katalogen opgiver imidlertid 1108 numre i folio, 1409 i kvart og 531 i duodes, hvilket ikke giver helt samme slutsum.
10. Auktionskatalog: Hielmstjerne 1309, 4<sup>o</sup>: *CATALOGUS LIBRORUM, varii generis, Tam IMPRESSORUM quàm MANUSCRIPTORUM, horum qvidem junctim, Illorum, pro more, divisim, [...] Novembris 14. Anni 1707, [...] Mag: JOH: BRUNSMANNO relictis [...] .*
11. Disse værker er samlet i udgaven: *Johannis BRUNSMANNI Nidrosiensis Porticula Adverbiorum, exhibens MACTE in accusativo & vocativo funera-tum in adverbio reviviscens juxta ac FACULAM Adverbialium Dictionum pro adjectivis usurpatarum*, København 1680 (Hjelmst. 2066, 8<sup>o</sup>).



12. *Et Almindeligt og Stedsevarende Kalender/ Hvor udi visis Hvad dertil hører baade almindelig/ saa og særdelis udi Aar/ Maaneder/ Uger/ Dage/ Regning ved Gammel og Ny Stil/ Samt Solens og Maanens Gang og Lysning/ Saavel som andet mere/ Sammenskrevet af J. Brunsmann, København 1688.*
13. For hjælp med klassikercitaterne takker jeg professor emeritus Niels Hastrup, professor Minna Skaftø Jensen, forskningsadjunkt Thomas Heine Nielsen og ph.d.-studerende, cand. mag. Pernille Flensted Jensen.
14. Korfitz Trolle (1628-84). Han var kammerjunker hos Frederik III og hemmelig politichef under Christian V, der gjorde ham til hvid ridder 1671 og understøttede ham økonomisk. Fra 1675 var han skoleherre på Herlufsholm, og det var i hans periode, at skolens gods kom i forfald, efter sigende på grund af hans uduelighed.
15. Begge er optrykt i *Thomas Kingo. Samlede skrifter*, ved Hans Brix, Paul Diderichsen & F. J. Billeskov Jansen, København 1975, I, s. 251-53.
16. I Hjemst. passer kustoden fra Bredals digt til en fortsættelse med Kingos, nemlig ordet »Fryd«, mens kustoden efter fortalen lyder »I. En«. Hvis ikke Kingodigtene stod der, ville det passe med den første salme, hvis titel netop lyder »En Morgen-Sang/ I den Tone Dir schöner ort zu Ehren/ som følger. Kand og siungis som: Vaager op I Christne alle« (s. 1).
17. J. Oskar Andersen: *Thomas Kingos Aandelige Siunge-Koor*, København 1931.
18. Her bygger jeg på Lauritz Nielsen: *Dansk Bibliografi 1482-1550* (1919, genopt. og suppl. 1996), *Danske Bibliografi 1551-1600* (1931-33), *Registre* (1935); V. Rosenkilde & C.J. Ballhausen: *Thesaurus Librorum Danicorum 15th and 16th Century*, København 1987; C.J. Ballhausen & Paul Johansen: *Thesaurus Librorum Danicorum 17. århundrede. Den lærde tid*, København 1990 – samt naturligvis selvsyn af de vigtigste af Brunsmanns egne værker.
19. Det betyder dog ikke, at Brunsmann ikke senere har kendt Opitz. I auktionkatalogen efter hans død er nr. 1008 i 4<sup>o</sup>: *Opitii Lexicon Biblicum*, Lips. 1692, og *Opitii Græcismus*, 1687, nr. 561 i 8<sup>o</sup>. Også et af Opitz' idoler, Scaliger, findes i auktionkatalogen, nemlig nr. 1228 i 8<sup>o</sup>: *Scaliger de Subtilitate*.
20. I øvrigt er emnet grundigt behandlet af Nils Schiørring i *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang*. I, København, 1950, s. 234-44, der også bringer en kronologisk og normaliseret oversigt over indholdet s. 237-39.
21. Denne komposition adskiller sig i øvrigt fra de andre ved at være becifret, se Schiørring s. 235.
22. I *Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, 1997, kan man læse mere om Martin Radeck i Henrik Glahns artikel: *Et musiktryk fra det 17. århundredes slutning med en passionslied sat i musik af Martin Radeck samt en 'ny' salme til en gammel melodi*.
23. Terkelsen arbejdede med *Astrea*-tekster to gange. Første gang d'Urfées *l'Astrée*, hvor Terkelsen efter den tyske oversættelse oversatte førstedelen tolv bøger i en prosaversion (1645-48), anden gang udgav han den populære *Astree Siunge-Choer*. Denne sidste udgivelse i bunden form har imidlertid ikke meget med d'Urfées at gøre, men rummer oversættelser af Johann Rists

- og Gabriel Voigtländers hyrdedigtning. Populariteten skyldes ikke mindst de i samtiden yndede melodier, der fulgte med udgivelsen (1648-54, 3 hæfter).
24. *Danske Metrikere* II, s. 152 + 153.
  25. *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog*, kap. LXVIII, citeret efter *Danske Grammatikere* I, s. 168.
  26. Citeret efter *Danske Grammatikere* III, s. 272 + 273.
  27. Trykt i nyere tid i *Danske Metrikere*, 1953.
  28. Se fx J. Paludan (slutnote 3), s. 108-09.
  29. J. Paludan (slutnote 3), s. 272.
  30. Denne oversættelse eksisterer i ikke mindre end tre Wittenbergtryk fra 1624, hvoraf ingen dog består af mere end 20 blade. Og uanset hvilket tryk vi taler om, har Brunsmænd byttet om på ordene i titlen, der ellers lyder *Ein weyse Christlich Mess zu halten vnd zum tisch Gottes zu Gehen*. Teksten er imidlertid ikke en original Luther-tekst, idet den er en oversættelse ved Paul Speratus af *FORMULA MISSAE ET COMMVNIONIS pro Ecclesia Vuittembergensi*, trykt både i Wittenberg og Straßburg 1523.  
Brunsmænd har efter sine egne angivelser læst teksten i et flerbinds samleværk; og i auktionskatalogen efter hans død nr. 62-69 i 4<sup>o</sup> er netop en tysk 8-binds udgave af Luther-skrifter. Index til dette værk, nr. 70, er i katalogen opført som »Index in germanica Lutheri op: Jen, & witteb. 1603«. Men det er naturligvis ikke sikkert, at det var netop dette værk, han havde før auktionen efter hans hustrus død.
  31. Brunsmænd kan her enten tænke på de viser, han kan finde i Vedels Hundredvisebog (se slutnote 48), eller genre-mæssigt på ballader i al almindelighed. Teoretisk har Brunsmænd haft mulighed for at kende Syvs *Nogle betenkninger om det cimbriske Sprog* fra 1663, men naturligvis ikke Syvs folkeviseudgave fra 1695.
  32. Paulus' Andet Brev til Korintherne, vers 8. Ortografien er overensstemmende med Christian IV's Bibels.
  33. *PRATVM SPIRITVALE det er Messer. Psalmer, Motteter, som brugelig ere vdi Danmarck oc Norge*, København 1620. Det er hovedværket i Christian IV-tidens danske musik. Genudgivet med indledning af Knud Jeppesen, København 1933.
  34. Muligvis en hentydning til Første Samuelsbog 17,38-39.
  35. Matthæusevangeliet 26,15.
  36. Jobs Bog 21,14.
  37. *Den Danske Krønike som SAXO GRAMMATICVS screff/ halffffierde Hundrede Aar forleden: Nu først aff Latinen vdsæt/ flittelige offruersee oc forbedret/ Aff Anders Søffrinssøn Vedel*, København 1575, genoptryk 1610. Facsimile ved Allan Karker, København 1967.
  38. Christiern Pedersen: *Vor Frue Tider*, 8<sup>o</sup>, Paris 1514, genudgivet i revideret udgave af Henrik Smith, Leipzig 1517. Brunsmænds auktionskatalog angiver som nr. 519 i 12<sup>o</sup>: *Vor Froe Tider/ trykt mens Pavedømmet var i Danmark*.
  39. Se slutnote 38.
  40. *Det Gamle Testamente. Med tro oc flijt fordanskedt aff M. Hans Taussen*, Magdeburg 1535. Facsimile ved B. Kornerup, København 1932.

41. Det vil sige Anden Mosebog kapitel 17, idet 'Exodus' betegner udgangen af Ægypten, som er omtalt i denne bog.
42. Peder Laurentsen: *Orsagen oc een rett forclaring paa then ny Reformatsordning oc skick om messen [...] vdi then Christelige Stadt Malmo*, Malmö 1530.
43. Thomas Kingo: *Aandelige Siunge-Koors Første Part. Indeholdende 14. Gudelige Morgen- Og Aften-Sange, tillige med de 7 Kong Davids Poenitendse-Psalmer sangviis forfattede*, København 1674. Brunsmænd kan i 1676 ikke have kendt den nye udgave fra 1677.
44. *Den I. Part TRAGICA Eller Gamle danske Historiske Elskuffs Vjser, som ere lagde om saadan Kierligheds Øffvelse, som haffve taget en Tragiske eller Sørgelig Ende*, København 1657. Genoptrykt København 1994 ved Ebba Hjorth & Marita Akhøj Nielsen.
45. *Snorre Sturlesøns Norske Kongers CHRONICA Vdsat paa Danske/ aff H. Peder Claussøn/ fordum Sognepræst i Vndal. Nu nyligen menige mand til gaffn/ igiennemseet/ continuerit oc til Trycken forferdiget MDCXXXIII*. Forfatteren, der var provst i Norge og levede 1545-1614, går almindeligvis under navnet Peder Claussøn Friis. Denne oversættelse har en indledning af udgiveren Ole Worm.
46. Se slutnote 38.
47. Senmiddelalderligt drama, der er overleveret i flere udgaver. Brunsmænd kan have kendt trykket fra *Huorledis hwert Christet menniske skall berede sig mod døde[n] Oc tage orloff aff denne verden Och haffue sig i syn lifvuis tid oc døtzens nød, mod synde[n] døden oc helffuede. Sat i Malmø 1533* eller Hans Vingaardtrykket (ml. 1552 og 1558), hvoraf kun 32 blade er bevaret.
48. Anders Sørensen Vedel: *It Hundrede vduaalde Danske Viser/ Om allehaande Merckelige Krigs Bedriff/ oc anden seldsom Euentyr/ som sig her vdi Riget/ ved Gamle Kemper/ Naffnkundige Konger oc ellers forneme Personer begiffuet haffuer/ aff arilds tid indtil denne neruærendis Dag*, Ribe 1591. Genoptrykt i 12 oplag i de næste par århundreder og desuden i facsimile ved Karen Thuesen, København 1993.
49. Se slutnote 48.
50. Se slutnote 44.
51. *Det Ny Testamente*, oversat af Christiern Pedersen, Antwerpen 1529, 2. udg. Antwerpen 1531. Facsimile ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1950.
52. Se slutnote 40.
53. Se slutnote 42.
54. Se slutnote 38.
55. Se slutnote 47.
56. Se slutnote 44.
57. Se slutnote 48.
58. Det kan være lidt vanskeligt at afgøre, hvad Brunsmænd her tænker på. Men eftersom han ikke her nærmere angiver sidetal ell. lign., kan det være *PROBLEMATICA ET Proverbia moralia. Det er, Nyttige oc artige Fragstycker oc Ordsprog, ved forstandige giensuar vdlagde oc forklarede*, L.P.I.S.R. Item,

- De Siu vise Mesters i Græcia skøne Sprog oc Sententzer.* Dette værk, der er trykt i København 1611 (og i genoptryk 1624; *Danmarks gamle Ordsprog* IV, 1987), er netop upagineret. Peder Låles ordsprog eksisterer derimod ikke i udgaver, der i 1676 kan være henved 50 år gamle. Men i auktionskatalogen er der under håndskrifter i 8<sup>o</sup> som nr. 13 anført: *Nogle Danske Ordsprog.*
59. Brunsmænd tænker formentlig på Erik Pontoppidans *Grammatica Danica* fra 1668 (genoptrykt i *Danske Grammatikere*, se slutnote 5).
60. Der kan enten være tale om folioen: *BIBLIA Paa Danske*, København 1633 eller kvarten: *BIBLIA Paa Danske, Det er: Den gandske Hellige Scriptis Bøger, Paa ny igiennemseete, med flid, efter den Ebræiske og Grækkiske text det næste mueligt var [...]*, fire bind, København 1647.
61. 'Prov.' (Proverbia) er den ældre – og i fagkredse gængse – betegnelse for Ordsprogenes Bog.
62. Citatet stammer fra Bog III, kap. XXXVII, 153 og lyder i sin helhed: »Inusitata sunt prisca fere ac vetusta et ab usu quotidiani sermonis iamdiu intermissa; quae sunt poetarum licentiae liberiora quam nostrae«, altså at sjældne ord ofte kan være arkaismer, der på grund af deres ælde for lang tid siden er forsvundet fra daglig tale.
- Kilde: Cicero: *De oratore in two volumes*, ved H. Racklam, London MCMXLVIII (Loeb).
- I auktionskatalogen er er opført flere Cicero-værker: nr. 583: *Ciceronis opera*, 1608; nr. 600: *Cicer: Operum pars oratoria &c fragmenta*; nr. 603: *Ciceron: Officia, cum comm.*; Manut 1582; nr. 608: *Ciceronis topica cum comm.*, alle i 8<sup>o</sup>.
63. Vergil: *Æneiden*, 9. sang, vers 26: Rig på heste og rig på klæder med guldtrækkerier.
- Kilde: *Vergil with an English Translation by H. Rushton Fairclough*, London 1916 (Loeb); oversættelse: *Vergils Æneide* ved Otto Steen Due, 1996.
- Auktionskataloget oplyser os om, at Brunsmænd har ejet en Vergil-thesaurus: nr. 228 i 12<sup>o</sup>: *Vergil Thesaurus per Coisardum* og *Vergilii Opera*, nr. 1067 i 8<sup>o</sup>.
64. Vergil: *Æneiden*, 5. sang, vers 10: trak der et blåsort uvejr op over hovedet på ham.
- Kilder: se slutnote 63.
65. Vergil: *Georgias*, 2. bog, vers 425: Begunstiget af Freden og næret af modne oliven.
- Kilde: *Vergil with an English Translation by H. Rushton Fairclough*, London 1916 (Loeb).
66. Vergil: *Bucolica*, 5. sang, vers 425: Vil der for dig altid være ry og navn og ære.
- Dette værk blev endog oversat meget tidligt til dansk, idet Peder Jensen Roskilde i 1639 udfærdigede en rimet udgave af dette værk (genudgivet ved Viggo J. von Holstein Rathlou i *Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning* nr. 78, København 1909).
- Kilde: Friedrich Klingner: *Vergil, Bucolica, Georgia, Aenis*, Stuttgart 1967.
- Auktionskatalogen opgiver nr. 235 i 12<sup>o</sup>: *Graecerum Poëtarum Georgica, Bucolica &c.*

67. Vergil: *Georgias* 1. bog, vers 454: Men hvis pletterne [forsmædelserne] begynder at blandes med glødende ild.  
Kilde: se slutnote 65.
68. Vergil: *Æneiden* 4. sang, vers 528. Dette vers overspringes i nogle udgaver, bl. a. den nyeste danske oversættelse af Otto Steen Due, 1996, men Brunsmann har åbenbart kendt udsagnet om den fønikiske dronning Dido: »Smerte var lægt, og Kummer var glemt og Arbejdet standset«, som det lyder i Johs. Lofts oversættelse fra 1941.  
Kilde: se slutnote 63.
69. Horats: Ode XXIII, vers 19-20: de formilder de afvisende penater endog med helligt måltid blandet med saltkorn [der] springer [i ilden].  
Kilde: *Horace, the odes and epodes* ved C. E. Bennet, London MXXMIV (Loeb).  
Auktionskatalogen viser, at Brunsmann ved sin død har haft *Horat. de arte poetica*. Venet. 1562 (nr. 609 i 8<sup>o</sup>). Horats' poetik er imidlertid ikke det samme som hans oder.
70. De to Quintilian-citater stammer ikke fra moderne udgavers kapitel IX og X, men derimod fra kapitel VI (bog I, VI, 1 og bog I, VI, 39), og handler om, at arkaiske ord ikke blot er blevet brugt af ædle forfattere, men også giver stilen majestæt og charme, henholdsvis om, at de gamle vendinger har en vis kongelighed over sig. Brunsmann udelader i det første citat efter 'qvædam' Quintilians indskud »et, ut sic dixerim, religio«.  
I det andet citat udelades »non solum magnos assertores habent sed etiam«.  
Kilde: *The institutio oratoria of Quintilian with an English translation*, ved H. E. Butler, London MCMXXI (Loeb).  
Også Quintilian er repræsenteret i auktionskatalogen: nr. 589: *Quintiliani Institutiones oratoriae*; nr. 590: *Instit. Orat. & Declamationes*; nr. 599: *Quintiliani liber X cum var. comm.*; nr. 611: *Mosellanus in Quintilianum*, alle i 8<sup>o</sup>.  
Marcus Tullius Cicero har nemlig skrevet værket *De oratore*, i hvis III. bog, kapitel xxxviii, 153, der står, at mange ord – i den rette kontekst – netop kan tilføje stilen storhed såvel som antikt præg.  
Kilde: se slutnote 62.
71. Citatet handler om, at den gode poet vil genoptage ord, der for længe siden er tabt i mørket, skønt de er blevet brugt af både Cato og Cethegus og i denne tid på usømmelig vis er blevet glemt.  
Kilde: *Horace, satires, epistles and ars poetica with an English translation*, ved H. Rushton Fairclough, London MCMXXVI, Bog II, II, 115 (Loeb).  
I auktionskatalogen finder vi som nr. 609 i 8<sup>o</sup>: *Horat. de arte poetica*. Venet. 1562.
72. Disse tre citater stammer ikke fra Plutarch, som man troede på Brunsmanns tid, men fra den såkaldte Pseudo-Plutarch: *De Homero*, bog 1.8 & 12 & 14.  
I moderne, tekstkritisk udgave lyder de: Ἀέξει δὲ ποικίλην κερημένους τοῦς ἀπὸ πάσης διαλέκτων τῶν Ἑλληνίδων χαρακτῆρας ἐγκατέμιξεν. ἐξ ὧν δηλὸς ἐστὶ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐπελθῶν καὶ πᾶν ἔθνος. Paulo post. Μάλιστα δὲ τῇ Ἀρθίδι διαλέκτῳ κέρηται. Et rursus: Ὅλωσ μὲν οὖν τὰς πάντων Ἑλλήνων φωνὰς ἀθροίζων ποικίλον ἀπεγράφεται τὸν λόγον καὶ

χρήται ποτὲ μὲν ταῖς ξέναις [...] ποτὲ δὲ ταῖς ἀρχαίαις [...] ποτὲ δὲ ταῖς κοιναῖς καὶ συνήθεσιν.

De betyder: 1): [...] ved anvendelse af den farverige stil. For han blandede træk fra enhver græsk dialekt i. Hvoraf det er klart, at han havde besøgt hele Hellas og hvert folkeslag. 2): Han bruger især den attiske dialekt. 3): Kort sagt, han samler alle hellenernes dialekter og gør sit digt farverigt; han bruger snart fremmede dialekter, som de forud nævnte, snart gamle, som når han siger aor (sværd) og sakos (skjold), og snart fælles og gængse dialekter.

Kilde: *De Homero* ved Jan Fredrik Kindstrand, Leipzig 1990.

Der er ellers et par Plutarch-titler på auktionskatalogen efter Brunsmands død, nr. 1038-43: *Plutarchi Vita Parallela & reliqua Scripta* og nr. 1044: *Plutarchi quaedam scripta moralia*, alle i oktav.

73. Citatet er ganske rigtigt Hermogenes, hans *Retorik*: Περὶ ἰδεῶν λόγων, kap. 2, afsn. 4, l. 157: [...] og også Homer og Hesiod og andre – ikke så få af digterne – brugte også visse andre udtryk fra andre dialekter, dog mest fra den ioniske.

Kilde: *Hermogenis opera* ved H. Rabe, Leipzig 1913.

74. Citatet her stammer fra Eustathius' kommentar til Homers *Iliade*: [det er klart, at] i mange ting er disse to dialekter fælles om mange ting på grund af at ionerne var athenernes kolonister; og ionerne kaldte således også i sin tid sig selv efter arkenten Ion [der i sagnhistorien er deres forfader eller grundlægger af Athen].

Kilde: *Commentarii ad Homeri Iliadem*, ved M. van der Valk: *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, vol. 1, s. 14, l. 11.

Homercitatet i brødteksten er den berømte indledning til hans *Iliade*: »Vreden, gudinde, besyng [...]«. Brunsmænd har i øvrigt også været i besiddelse af *Clavis Homerica*, 1655, auktionskatalogen nr. 531, og *Homerus cum Scholiste*, nr. 900, begge i 4<sup>o</sup>.

75. Folkestammer, som i oldtiden var bosat i Syditalien.
76. Romerske farcer fra ca. 300 f. Kristi fødsel, ofte improviserede, forløbere for figurerne i den senere *commedia dell'arte*.
77. Johann Rist (1607-67), præst i Wedel i den danske del af Holsten, medlem af 'Det frugtbringende Selskab', som især dyrkede modersmåls-digtningen, digter i den følsomt galante hyrdestil. Sammen med fx Opitz og Voigtländer var han meget læst i Danmarks på dette tidspunkt i øvrigt snævre litterære kredse. Den danske digter Søren Terkelsen kendte ham personligt.
78. Organist Martin Radeck (1640-1684).
79. Fejl: forseelser.
80. Dette distikon har jeg – trods god hjælp fra mange sider – ikke kunnet få verificeret. Oversættelsen fremgår af Brunsmands egne ord. Men måske er det alligevel Opitz, der spørger. I alt fald har han følgende formulering i *Buch von der deutschen Poeterey*, 1624: »sondern zue niedrigen sachen schlechte, zue hohen anschnliche, zue mittelmässigen auch mässige [...]« (s. FI<sup>o</sup>). Men Opitz taler her om forskellig stil til at fremstille forskellige ting. Kilde: *Buch von der deutschen Poeterei* ved Max Niemeyer, Halle 1896.

En anden – og måske mere nærliggende – mulighed er, at Brunsmand simpelthen taler om den klassiske opdeling i høj, lav og mellemste stil, som allerede Aristoteles omtaler i *Om digtekunsten*, og som på Brunsmands tid var barnelærdom.

81. Matthæusevangeliet 7,12.